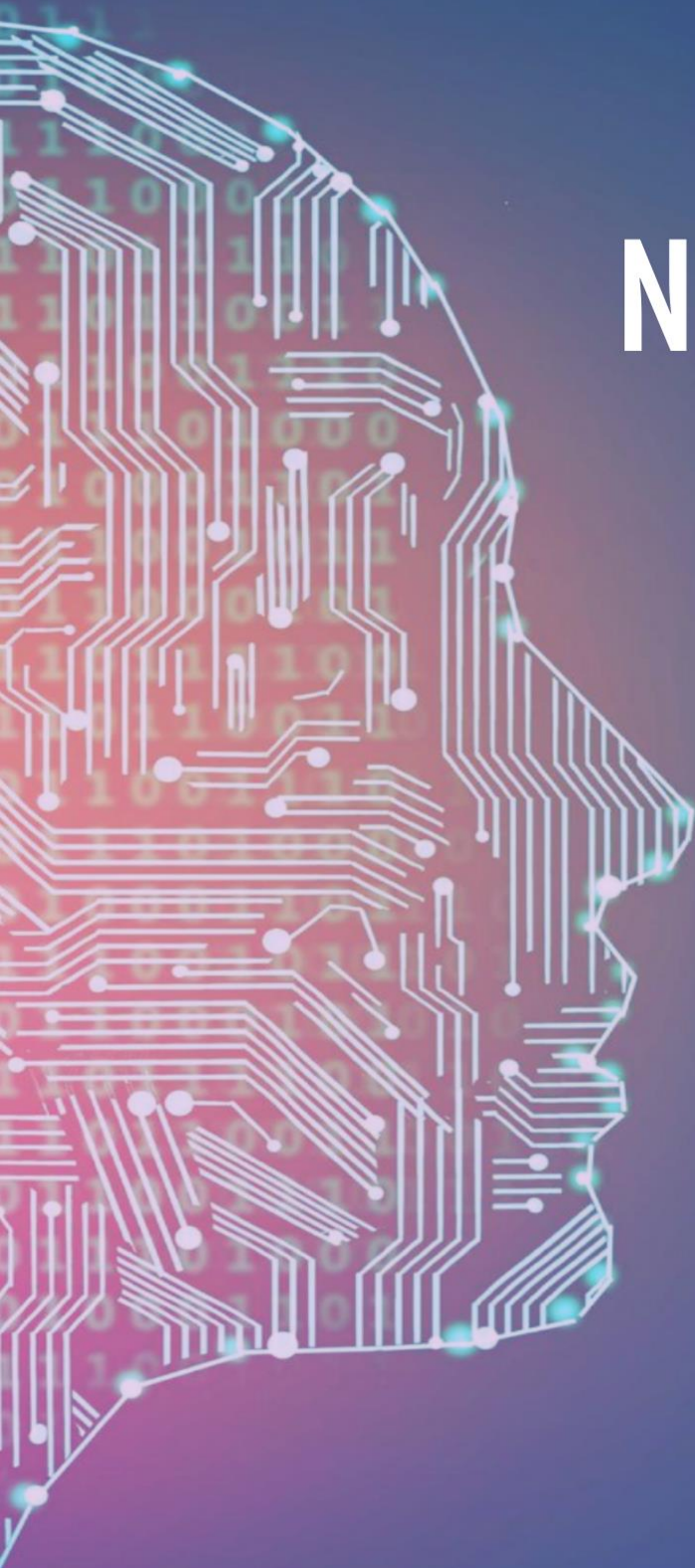

<https://natscience.jdpu.uz/>

Journal of
Natural science
№ 1(10) 2023

Chemistry
Biology
Geographyu

<u>ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ</u>	<u>ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ</u>
<p>Бош муҳаррир – У.О.Худанов т.ф.н., доц.</p> <p>Масъул котиб- Ш.Урозов</p>	<p><u>Бош муҳаррир</u> Худанов Улугбек Ойбутаевич, доц., к.т.н.</p> <p><u>Тахририят аъзолари:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Яхшиева З- к.ф.д., профессор ЖДПУ2. Шилова О.А.-к.ф.д., профессор. И.В. Гребенщиков номидаги Россия ФА Силикатлар кимёси институти3. Маркевич М.И. -ф.м.ф.д.. профессор. Беларусия ФА4. Elbert de Josselin de Jong- профессор, Нидерландия5. Анисович А.Г.- ф.м.ф.д..профессор. Беларусия ФА6. Кодиров Т- к.ф.д., профессор ТКТИ7. Абдурахмонов Э– к.ф.д., профессор СамДУ8. Насимов А-к.ф.д., профессор СамДУ9. Сманова З.А.-к.ф.д., профессор ЎзМУ10. Мавлонов Х-б.ф.д.,проф ЖДПУ11. Қутлимурудова Н.Х-к.ф.д., доц. ЎзМУ12. Нуралиева Г.А.-доц.ЎзМУ13. Султонов М.М.-к.ф.д.,доц ЖДПУ14. Худанов У.О. – доц., ЖДПУ15. Муродов К.М.- доц. СамГУ16. Абдурахмонов Ғ- доц ЎзМУ17. Янгибоев А-ф.д.(кимё)(PhD), доц ЎзМУ18. Хакимов К –г.ф.н., доц. ЖДПУ19. Азимова Д-б.ф.н. ЖДПУ20. Гудалов М- доц ЖДПУ21. Орзикулов Б.- ф. д. (кимё)(PhD), ЎзМУ22. Хамраева Н-доц. ЖДПУ23. Рашидова К-доц ЖДПУ24. Мурадова Д- доц ЖДПУ25. Инатова М.С.-доц ЖДПУ
<p>Муассис-Жиззах давлат педагогика университети</p>	
<p>Журнал 4 марта чиқарилади (ҳар чоракда)</p>	
<p>Журналда чоп этилган маълумотлар аниқлиги ва тўғрилиги учун муаллифлар масъул</p>	
<p>Журналдан кўчириб босилганда манбаа аниқ кўрсатилиши шарт</p>	

Жиззах давлат педагогика университети Табиий фанлар факултети

Табиий фанлар-Journal of Natural Science-электрон журнали

<https://natscience.jdpu.uz>

**MIRZACHO‘L RAYONIDAGI YERLAR DEGRADASIYALASHUVINING
GEOGRAFIK JIHATLARI.**

Meliqo'ziyev S, Abjalov Sh, Mo'minova L.

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Mirzacho‘l tabiiy geografik o‘lkasining tabiiy sharoitidan kelib chiqib, o‘lkaning yer fondi, foydalaniladigan va foydalanilmaydigan yerlari, yerning bonitet holati kabi hususiyatlari hududiy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Mirzacho‘ rayoni, tabiiy sharoit, landshaftli o‘lkalar, yer bonitrovkasi, yer kadastr, foydalaniladigan va foydalanilmaydigan yerlar, qishloq xo‘jaligi yerlari kabilar.

Аннотация: На основе природных условий Мирзачыльского природно-географического района в региональном разрезе проанализированы земельный фонд страны, используемые и неиспользуемые земли, качественное состояние земель и др.

Ключевые слова: Мирзачинский район, природные условия, ландшафтные зоны, межевание, земельный кадастр, используемые и неиспользуемые земли, сельскохозяйственные угодья и др.

Global iqlim o‘zgarishlari tufayli tobora ortib borayotgan yer va suv taqchilligi sharoitida qishloq xo‘jaligi ekinlaridan kafolatli hosil olish va aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash barqarorligini oshirish uchun mavjud yer va suv resurslaridan samarali foydalanish va sug‘orishning tejamkor texnologiyalarini keng joriy qilish muhim ahamiyatga egadir. Ma‘lumki, bugungi kunda dunyoning ko‘pgina qismida, qolaversa, mintaqamizda, jumladan, mamlakatimizda ham yer-suv resurslariga bo‘lgan talab ortayotganligi bilan birga, suvning taqchilligi ham yil sayin oshib bormoqda. Yillar davomida kam suvli mavsum har 6-8 yilda bir marta kuzatilgan bo‘lsa, oxirgi yillarda bu jarayon har 3-4 yilda takrorlanib bormoqda. Respublikamizda hozirgi kunda yer va suv resurslaridan tejamli, samarali foydalanish asosida sug‘oriladigan maydonlardan olinadigan hosil miqdorini oshirish, bu borada oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishni kengaytirish, sifatini yaxshilash hamda ichki bozorni to‘ldirish orqali mamlakat aholisining turmush darajasini yanada yaxshilash borasida samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Yer azaldan xalqning eng asosiy va bebaho boyligi, chinakam umumxalq mulki hisoblanadi. Yer mamlakatimiz milliy boyligining eng muh‘im qismi, ishlab chiqarishni yuritishning asosiy negizidir. Ayniqsa, yer qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishda muh‘im vosita rolini o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 55-moddasiga muvofiq tabiiy obektlari, jumladan yer, umumxalq boyligidir va ular davlat muh‘ofazada, ah‘olini oziq-ovqat mah‘sulotlariga bo‘lgan etiuojlarini yanada

to'laroq qondirishda yer boyliklaridan unumli va oqilona foydalanish muh'im ah'amiyatga ega. Yerdan ilm – fan tavsiyalari asosida samarali foydalanish, uning muh'ofazasini to'g'ri taminlash, shak-shubh'asiz qishloq xo'jaligini rivojlanishning asosiy omillaridan biridir. Hozirgi vaqtda sug'oriladigan hududlarning yer-suv resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish uchun avvalombor har bir ob'ektni tizim deb qaramoq maqsadga muvofiqdir (Sug'oriladigan hududlarning yer-suv resurslaridan oqilonafoydalanish va ularni muhofaza qilish Tajiev K.K. O'zb geog jamiyati 2014 y. 43-son).

Qishloq xo'jaligini rivojlantirishda yer resurslarining unumdorligi va xosildorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Uni rivojlantirishning asosiy omillari avvalo joyning tabiiy geografik sharoitidir. Hususan yerni unumdorligini oshirish uchun joyning geografik o'rni, joyning iqlimi, o'simlik va hayvonlari, tuproq osti tog' jinslarining kimyoviy tarkibi va tuzilishi, joyning relyefi va o'lkaning geologik yoshi, shuningdek, antropogen ta'sir kabilar muhim faktor xisoblanadi.

Yer insoniyatning bebaho boyligidir, u o'simliklar dunyosi bilan birgalikda insonni oziq-ovqatlar bilan ta'minlaydi, kiyintiradi. Yer qanchalik hosildor bo'lsa, u insonga shunchalik iltifot ko'rsatadi, kishilar hayot uchun zarur bo'lgan nozu-ne'matlarni yetkazib beradi. Shu sababli, boshqa mintaqalar kabi Jizzax viloyatidagi yerlarni meliorativ holatini o'rganish katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Voha yerlarning meliorativ holatini aniqlash uchun yer resurslariga doir barcha tabiiy va antropogen omillarni puxta o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Shu bois ham 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida „Ekin maydonlarini yanada optimallashtirish, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yanada yaxshilash,“ masalalariga alohida e'tibor qaratilganligi bejiz emas. Demak, O'zbekiston Respublikasida uer-tuproq resurslari mavjud hamma sohalaming tayanchi, asosiy ishlab chiqarish vositasidir. Shuningdek, mamlakatimiz iqtisodiyotining agrar sektorining rivojlanishi shunga boqliqligi, qishloq xojalik ishlab chiqarishining asosiy vositasi bo'lmish Yer - tuproq qoplami Yer bioqatlamning barqarorligi va uning ekologik holatini saqlab turishda ham katta rol o'ynaydi.

Prezidentimizning “Yerlarning meliorativ holatini yaxshilash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi farmoni yerlarning meliorativ holatini yaxshilash va unumdorligini oshirishga bo'lgan e'tiborini yanada kuchaytirdi. Demak, iqtisodiyot tarmoqlarini yanada rivojlanishi bevosita suv va yerning unumdorligiga bog'liq. Meliorativ holat sizot suvlari chuqurligi, ularning mineralizatsiyasi g'amda tuproq sho'rlanish darajasi bilan aniqlanadi. Hozirgi vaqtda yerlarning meliorativ holati ko'rsatkichlarini dalalarning suv ta'minoti, sug'orish suvlarining sifati

(mineralizatsiyasi), drenajlanishi, irrigatsiya va drenaj tizimlarining texnik holatlaridan ajratib, taxlil qilib bo‘lmaydi. Jizzax viloyatining 2021 yil 1 yanvar holatiga tuzilgan yer hisoboti bo‘yicha viloyatning umumiy foydalanishidagi yer maydoni 2117830 gektarni tashkil etib, shundan jami sug‘oriladigan yerlar 303872,0 gektar. Jami xaydaladigan ekin yerlar 486823,0 gektar, shu jumladan sug‘oriladigan ekin yerlar 259877,0 gektar, lalmi xaydaladigan yerlar 226946,0 gektar. Ko‘p yillik daraxtzorlar jami 27346,0 gektar, shundan bog‘zorlar 16170,0 gektar, uzumzorlar 8810,0 gektar, tutzorlar 2121,0 gektar, ko‘chatzorlar 245,0 gektarni tashkil qiladi. Bo‘z yerlar 11316,0 gektar, pichanzorlar 12400,0 gektar, yaylovlar 724119,0 gektarni, jami qishloq xo‘jaligi yerlari 1262005,0 gektarni tashkil etadi. 34414 gektar aholi tomorqa yerlarini, 56,0 gektar bog‘ va sabzavotchilik uyushmalari yerlarini, 5136,0 gektar meliorativ qurilish ostidagi yerlarni, 163754,0 gektar o‘rmonzorlarni va 652465 gektar qishloq xo‘jaligida foydalanilmaydigan boshqa yerlarni tashkil etgan. Viloyatda tabiiy sharoitning noqulay kelishi, axoli sonining yildan ortib borishi, yerlarga bo‘lgan talabning ko‘payib borishi, axolida ekologik ta’lim tarbiyaning yo‘qlig‘i ekologik savodsizlik natijasida tabiatga bo‘lgan salbiy ta’sirning kuchayishi, suv va yerdan nato‘g‘ri foydalanishi kabi ko‘plab salbiy omillarning ta’siri natijasida yer resurslari unumdorligi kamayib ko‘plab yerlar ishdan chiqmoqda. Natijada viloyatda bir yilda 2021 yilda 2020 yilga nisbatan quyidagi o‘zgarishlar ro‘y berdi. Xususan: jami haydaladigan ekin yerlar 2440,0 gektarga kamaygan, shundan, sug‘oriladigan ekin yerlar 152,0 gektarga ko‘paygan (ko‘payish sababi sug‘oriladigan ko‘p yillik daraxtzorlar buzilib suvli ekin yer turiga o‘tkazildi), lalmi ekin yerlar 2592,0 gektarga kamaygan (kamayish sababi ushbu maydonlar o‘rnida bog‘ va tokzorlar barpo etilganligi uchun lalmi ekin yerlidan ko‘p yillik daraxtzor turiga o‘tkazildi) Ko‘p yillik daraxtzorlar jami 5018,0 gektarga ko‘paygan (ko‘payish sababi 2578 gektar yaylov va 2592 gektar lalmi yerlarda ko‘p yillik daraxtzorlar barpo etilganligi uchun ushbu maydonlar ko‘p yillik daraxtzor turiga o‘tkazildi), shundan bog‘zorlar 1599 gektarga, uzumzorlar 3448 gektar, mevali ko‘chatzorlar 7 gektarga ko‘paygan (sababi lalmi va yaylov yerlar hisobidan bog‘, tok va mevali ko‘chatzorlar ekilgan va ushbu maydonlar ko‘p yillik daraxtzor turiga o‘tkazildi). Tutzorlar 37 gektarga kamaygan, ya’ni yaroqsiz tutzorlar buzilib yer maydoni ekin yer turiga o‘tkazilgan. Bo‘z va pichanzorlar o‘zgarishsiz qoldi, yaylov yerlar 2578 gektarga kamaydi (bunga sabab ushbu maydonda bog‘-tok ekilgan va ushbu yaylov yerlar ko‘p yillik daraxtzor turiga o‘tkazildi). Jami qishloq xo‘jaligi yerlari o‘zgarishsiz qoldi (Jizzax viloyati kadastr agentligi ma’lumotlari).

Mazkur mintaqadagi barcha sug‘orish kollektor, drenaj, ochiq va yopiq zavur, latok, ariq kanallar hozirda o‘zining yaroqlilik muddatini o‘tab bo‘lgan. Bunga sho‘rolar davrida berilgan planni ortig‘i bilan bajarish, kim o‘zar, o‘zini xukumatga

yaxshi ko‘rsatish kabi illatlar oqibatida yerga xo‘jasizlarcha munosabatda bo‘lganlik sabab bo‘lgan. Natijada bunday yerlarning qayta sho‘rlanishi, hosilsizlikka, ekologiyaning buzilib ba’zi hatarli daoajadagi o‘pka sili, saraton kabi kasalliklarning tarqalishiga sabab bo‘ldi. Aytish joizki, tabiiy muxitni inson xo‘jalik faoliyatining zarali ta’siridan himoya qilish bilan bog‘liq ko‘pgina muammolar keng ko‘lamdagi sa’yi harakatlarni taqozo etadi. Katta o‘zgarishlar sodir bo‘layotgan sharoitda muammolarni faqatgina umumiy hamkorlik asosidagina hal qiliish mumkin. Yerlarning meliorativ muammoasi respublikamiz barcha burchaklarida ham hozirda dolzarb masala bo‘lib, faqat uning keskinlik darajasi mamlakatimizning har bir mintaqasida turlicha tus olgan. Tabiatga qo‘pol va takaburlarcha munosabatda bo‘lishiga yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi. Bu borada biz, achchiq xaqiqatga egamiz. Bunday munosabatni tabiat kechirmaydi. Viloyatda aholining o‘sish sur’ati nisbatan yuqori bo‘lib, hosildor yerlarni, shaharlarni rivojlantirishga uy-joy qurilishiga, yangi korxonalar muhandislik hamda transport-komunikasiyalari tarmog‘ini barpo etishga bo‘lgan e’tibor jadal sur’atlarda oshib bormoqda. Aniq maqsad yo‘lidagi bunyodkorlik ishlarimiz amaliy natijalar bera boshlagan, ko‘zlagan rejalarimiz bosqichma-bosqich ro‘yobga chiqib, dunyo xamjamiyatidan o‘ziga munosib o‘rin egallab borayotgan bugungi kunda xalqimiz, millatimiz qalbida yana shu ishonch va e’tiqod yanada mustaxkamlanmoqda. Viloyatimizni gullab-yashnashida mamlakatimizning barcha viloyatlaridan kelib bu yerni o‘ziga vatan qilib yashayotgan yurtdoshlarimizning xam beqiyos xissasi bor. Mustaqillik davrida olib borilgan ishlar, xususiylashtirish, tadbirkorlik, bozor iqtisodiyoti kabi omillar ilm-fan va texnika yangiliklari yutuqlarini qo‘llash kabi ko‘p qirrali ishlar qilinmoqda. Uzoq vaqtlardan beri o‘z holiga tashlab qo‘yilgan ariq-zovurlar, drenaj-quvurlari tozalanib, yerlarning meliorativ holatini yaxshilash bo‘yicha dastlabki muhim qadamlar qo‘yildi. Viloyatda bugungi kunga kelib yer osti suvlarining ko‘tarilishi natijasida keng ko‘lamda yerlarning xosildorligi tushib, unumdorlik darajasi yo‘qolib bormoqda. Keyingi o‘n yil ichida ushbu yerlarning degredasiyalashuvi oqibatida tuproq nurashi, sho‘rlanishi, yer osti va yer usti suvlarining satxi ko‘tarilishini oldini olish yaxshilashga qaratilgan quyidagi taxliliiy ilmiy xulosalarni berish mumkin. 1) Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqilgan keng ko‘lamda zamonaviy texnika va texnologiya usularini keng jalb qilish. Qishloq xo‘jaligiga xam bozor iqtisodiyotini keng tadbiiq qilish asosida jamoa, shirkat, ijara, hissadorlik va hususiiy tadbirkorlikka o‘tish. 2) Ma’muriiy buyruqbozlik, zo‘ravonlik usullaridan voz kechish, ish yuritishni eski qoliplariga barham berish. 3) Almashlab ekishning uzluksizligini ta’minlash 4) Tomchilatib va yomg‘irlatib sug‘orishni joriiy qilib, suvdan unumli foydalanish. 5) Sug‘orma dexqonchilikda yerni kuzda chuqur va maromiga yetkazib shudgorlash va begona o‘tlardan tozalanish. 6) Yerni bonitetini ko‘tarish uchun zaruriiy agrotexnik tadbirlarni o‘z vaqtida amalga

o'shish va amaliy takliflarni xayotga tadbiiq qilish 7) Mintaqada ekologik-meliorativ sharoitni yaxshilash, yer osti va yer usti suvlarning sifat yomonlashuvining oldini olish.8) Dexqon-fermerlarning ekologik madaniyatini va bilimni oshirib borish. 9.) Yerlarning zaxini qochirish dunyo tajribasiga asoslangan zamonaviy takliflarni xisobga olish.10) Dexqonchilikda xashoratlarga qarshi kurashishning kimyoviy usullari o'rniga tabiiy va biologik usullarini qo'llash.11) Qishloq infrastrukturasini o'zgartirishga qaratilgan davlat dasturini to'liq amalga oshirish.

Viloyatning iqlimi, yer maydoni kabi tabiiy geografik xususiyatlari hali kelajakda ko'plab istiqbolli rejalarni amalga oshirish mumkinligini ko'rsatadi. Chunki qishloq-xo'jaligida yetishtiriladigan maxsulotlar salmog'i Respublikamiz iqtisodiyotida muxim o'rin tutadi. Shuning uchun ham bugungi kunda sug'oriladigan tuproqlarning unumdorligini oshirish, qishloq-xo'jaligida asosiy ekinlar g'oz va donli ekinlarning mo'ljaldagi xosilini yetishtirish bilan bir vaqtda tuproq unumdorligini saqlab qolish, uni ilmiy asosda boshqarish va muxofaza qilish yo'llarini ishlab chiqish davr talabidir. Biz bugungi va ertangi vatanimizning gullab yashnashi, ozod va obod vatan qurish yo'lida tinmay mehnat qilishimizda be'vosita va bavosita qishloq xo'jaligining suv va meliorativ yerlar xosildorligini o'rni kattadir. Sifatli va unumli maxsulotlarga ega bo'lishning birdan bir chorasi zaminning meliorativ holatini tubdan yaxshilash yo'li bilangina erishishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.Boltaev.Mirzacho'l-Jizzax:o'tmishi va buguni.O'quv qo'llanma.Toshkent.2007
- 3.Toshxo'jaev R. Tuproqshunoslik. O'quv qo'llanma. – Toshkent, TDPU. 2000.
4. Холмирзаев, Ж. Э., & Усмонов, Ю. К. (2020). Географические особенности природно-географических сетей джизакской области. in *фундаментальные и прикладные исследования в гидрометеорологии, водном хозяйстве и геоэкологии* (pp. 200-203).
5. Оганов, Q. (2021). Жиззах вилояти сув ресурсларини даврийлик конунияти асосида баҳолаш. *Мир исследований*, 3(3).
6. Камолов, М. Н., Холмирзаев, Ж., & Хакимов, Б. (2021). Жиззах вилоятида гидрологик хусусиятларнинг тақсимланиши. *Журнал естественных наук*, 1(5).